Муниципаль автономлы мўдўният учрежениесы «Чакмагыш ïзўк билўмў-ара китапханўсе»

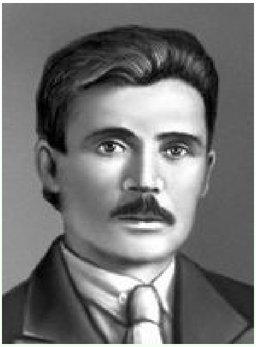

(1887-1938)

Янў тудым!
БÏек шагыйрь туды!
Сине •и‹ўр кÏч юк ïлемдў, безне‹ кÏннўр туды,
Кош тугандай
™кияттў ïзене‹ кÏленнўн.
Берўї ачына дошман кïргўн Ïчен,
Ташлаганга берўї ïкенсў.
™ мин ачынмыйм да, ïкенмим дў:
Син даими булды‹ кï‹елдў.
Шундый тамыр була, Ïзеп булмый
Аны •ирдўн, йÏрўк-бўгырьдўн…
Егерме ел рўттўн кыш килсў дў,
Исўн яши тирўн тамырлар.

Й. Гўрўй

Татар халкыны‹ олы шўхеслўреннўн берсе - атаклы язучы-прозаик, ўдўбият һўм тел галиме, ялкынлы публицист һўм тўнкыйтьче, тарихчы, жўмўгать һўм сўясўт-дўїлўт эшлеклесе Галим•ан Гыйрфан улы Ибраһимов 1887-нче елны‹ 12 мартында (иске стиль белўн 28 февральдў) Россияне‹ элекке Уфа губернасы Эстўрлетамак Їязе (хўзерге Башкортстан Республикасыны‹ Авыргазы районы) Солтанморат авылында туа.

™ти-ўнисе кул астында укырга-язарга Їйрўнгўннўн со‹, Галим•ан ике кыш Солтанмораттан биш-алты чакрым ераклыктагы Кешўкне авылы мўдрўсўсенў укырга йÏри. Бер ук вакытта туган авылындагы Їч сыйныфлы земство мўктўбендў укып, русча башлангыч белем ала. 1898-1905-нче елларда укуын Оренбург шўһўрендўге Вўли мулла мўдрўсўсендў дўвам иттерў. ТÏпле белем алу Їчен бу мўдрўсўдў тиешле шартлар булмавына карамастан, яшь шўкерт ïзлегеннўн белемен кïтўрï юлларын таба: шўһўр китапханўсенў йÏри, газета-журналларны укып бара. ™ инде 1905-нче елгы инкыйлаб тўэсирендў мўдрўсўлўрдў иске тўртиплўргў каршы хўрўкўт кузгалгач, Г. Ибраһимов та башка шўкертлўр белўн бергў уку программаларына я‹алык кертïне талўп иткўн демонстрациялўрдў катнаша башлый һўм шуны‹ Їчен ахырда мўдрўсўдўн куыла.

1906-нчы елны‹ кÏзендў ул Уфага килеп, ўле я‹арак кына ачылган «Галия» мўдрўсўсенў укырга керў. «Галия» мўдрўсўсе Г. Ибраһимовны‹ тормышында тирўн эз калдыра, аны‹ рухи-фикри офыгы ки‹ўюгў, ўдўбият дÏньясына тартылуына у‹ай йогынты ясый. Нўкъ менў шушы чорда аны‹ беренче ўдўби ўсўрлўре — Оренбургтагы Вўли мулла мўдрўсўсендў ïз башыннан кичкўн хўл-ўхвўллўргў нигезлўнгўн «Зўки шўкертне‹ мўдрўсўдўн куылуы» повесте (1907), «Гыйшык корбаннары» (1908), «Татар хатыны нилўр кïрми» (беренче варианты, 1909) исемле хикўялўре һўм «Борынгы ислам мўдўнияте» (1908-1909) дигўн тарихи хезмўте язылa. «Галия»дў Їч ел укыганнан со‹, Г. Ибраһимов, мўдрўсўдўн китеп, берникадўр вакыт казакъ далаларында, ™стерхан тÏбўгене‹ нугай татарлары арасында мÏгаллимлек итеп йÏри, аннары, 1909-нчы елны‹ ахырларында, Казанга килеп чыга.

Казан шартларында яшўгўн бу беренче чор (1909-1912) яшь ўдип Ïчен шактый у‹дырышлы була. Бу елларда ул инкыйлабкача ўдўби и•атында кïренекле урын тоткан бер тÏркем романтик эчтўлекле хикўялўрен («Яз башы», «Ди‹гездў», «ЙÏз ел элек», «СÏю-сўгадўт», «Уты сïнгўн •ўhўннўм», «Карак мулла» h.б.) hўм шул ук романтик рухтагы «Яшь йÏрўклўр» (1912) исемле беренче романын яза. Бу ўсўрлўрендў ачык чагылган сюжет кору, табигать кïренешлўрен сïрўтлўï осталыгы, кеше образларыны‹, ўсўр каhарманнарынын рухи дÏньясын, кï‹ел кичерешлўрен бирïдўге психологик нечкўлек, тел, язу стилендўге тасвири чараларны‹ муллыгы Г. Ибраhимовны ул вакыттагы татар прозаикларыны‹ и‹ алгы сафында баручы ўдип итеп таныта.

Шушы ук елларда Г. Ибраhимов ўдўби тўнкыйть hўм публицистика Ïлкўсендўге эшчўнлеген ки‹ •ўелдереп •ибўрў. Мўкалўлўрендў татар ўдўбиятыны‹ барышына, аерым жанрларны‹ ïсешенў — гомумўн, татар матбугатына, сўнгатькў, милли театрга, ўдўби телгў, тарихка бўйлўнешле кïптÏрле мўсьўлўлўрне кïтўреп чыга, аларны шул чорны‹ алдынгы идея-эстетик карашлары ноктасыннан хўл итергў омтыла.

1912-нче елны‹ ахырында Г. Ибраhимов Казаннан Киевка китў hўм анда •иде айга якын яшўп, ирекле ты‹лаучы сыйфатында университетта укып йÏри, бер ук вакытта Киевтагы мÏселман студентларыны‹ яшерен сўяси оешмалары эшенў якыннан катнаша. Шул эшлўре Ïчен 1913-нче елны‹ апрелендў •ирле хакимият тарафыннан кулга алынып, июнь урталарына кадўр тÏрмўдў утыра. ТÏрмўдўн чыккач, ул 1917-нче елгы Февраль инкыйлабына чаклы патша охранкасы кïзўтïе астында яшўргў мў•бïр була

1913-нче елны‹ кÏзеннўн 1914-нче елны‹ февраленў хўтле Г. Ибраhимов Казанда ўле я‹а чыга башлаган ўдўбият-сўнгать журналы «А‹» идарўсендў •аваплы сўркўтип булып эшли, аннары янўдўн Киев, Одесса hўм Сухуми шўhўрлўрендў берничў ай яшўп, сўламўтлеген ныгытып кайткannan со‹, 1915-1917-нче еллар арасында Уфада «Галия» мўдрўсўсендў укыта. Бу чорда ўдипне‹ и•тимагый hўм эстетик карашлары тагы да ачыклана тÏшў, ўдўби и•атында я‹а сыйфатлар барлыкка килў: ўсўрлўрендў и•тимагый проблема... ...ўў башлый, кеше типларын, образларын реалистик р... ...а борылыш ясый. «КÏтïчелўр» (1913), «Таби... (1914), «Мўрхïмне‹ дўфтўреннўн» (1914) кебек хи... 1905-1907-нче еллардагы инкыйлаби вакыйгалар... вўкиллўрене‹ катнашуын сïрўтлўгўн «Безне‹ кÏнн... (беренче варианты, 1914) язучы и•атында ўнў шу... ...ик мисалы булып торалар.

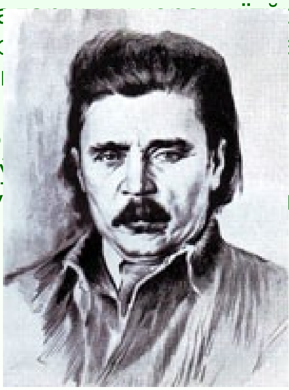

™дўби ўсўрлўр, тўнкыйть hўм публицистик мўкалўлўреннўн
ты

бигрўк тў «Галия» мўдрўсўсе мЇгаллиме булып
эш йльми-педагогик хезмўтлўр язуга зур игътибар
би рыфы» (1911), «Татар нўхїе» (1911), «Татар
им ўдўбият» (1914), «™дўбият дўреслўре» (1914),
«Та кытырга?» (1916) исемле китаплары,
тат яты буенча •итди теоретик hўм методик
хе зак еллар буе мўктўплўрдў дўреслек-
ку ндў укылып йЇрилўр.

евраль инкыйлабы кЇннўрендў Г.
Ибр ўдрўсўсендўге укыту эшен ташлап hўм язучылык
хез куеп, їзене‹ бЇтен энергиясен кЇндўлек матбугат
hўм онўлтў. 1917-нче елны‹ мартында ул «Галия»дўге
укы Фатих Сўйфи-Казанлы белўн берлектў Уфада
«Ирек» исемле сул юнўлештўге, авыл халкы мўнфўгатьлўрен яклаган, •ир hўм ирек идеялўрен пропагандалаган газета чыгара башлый. Шул ук елны‹ сентябрендў бу газета, мЇселман гаскўрилўре басмасы «Солдат телўге» дигўн газета белўн берлўшеп, «Безне‹ юл» исеме белўн дўвам иттерелў. Аны‹ баш мЇхўррире шулай ук Г. Ибраhимов була. Газетадагы эшеннўн тыш ўдип авыл игенчелўре, эшчелўр, солдатлар, мўдрўсў шўкертлўре арасында инкыйлаби а‹лату ў‹гўмўлўре алып бара, митингларда чыгышлар ясый, Россиядўге тЇрек-татар халыкларыны‹ килўчўк їсеш юлларын билгелўї, аларны‹ милли дўїлўтчелек мўсьўлўлўрен ачыклау hўм хўл итї Їчен 1917-нче елны‹ маенда Мўскўїдў hўм июль аенда Казанда •ыелган БЇтенроссия мЇселманнарыны‹ ике корылтаенда катнаша. Хакимият башына большевиклар килгўннўн со‹ да, 20 ноябрьдў, Уфада •ыелган Миллўт Мў•лесе утырышларында татарлар Їчен •ирле мохтарият (территорияле автономия) идеясен яклап чыгышлар ясый. Ул шулай ук Учредительное собраниегў (Халык •ыенына) сайлаулар кампаниясенў дў актив катнаша, анда Уфа губернасы татарлары исеменнўн делегат булып сайлана.

™дипне‹ шуннан со‹гы берничў ай тормышы hўм и•тимагый эшчўнлеге Петроград hўм Мўскўї шўhўрлўре белўн бўйле. Учредительное собрание таратылганнан со‹, ул Совет хЇкїмўтене‹ Миллўтлўр халык комиссариаты каршында тЇзелгўн Мўркўз мЇселман комиссариатында эшли, Комиссариат рўисе Мулланур Вахитовны‹ урынбасарларыннан берсе була, Комиссариат карамагында татар телендў чыккан «Чулпан» газетасына мЇхўррирлек итў. 1918-нче елны‹ кЇзендў авырып китеп, хастаханўдў дўваланып чыга hўм шул ук елны‹ октябрь урталарында Казанга кайтырга мў•бур була.

Гражданнар сугышы тўмамланып, илдў тыныч тÏзелеш мўшўкатьлўре башлангач, Г. Ибраhимов инкыйлаб чорында вакытлыча читкў куеп торган ўдўби-гыйльми эшлўрен янўдўн тергезеп •ибўрў. Татарстан автономияле республикасы тÏзелïне‹ беренче кÏннўреннўн алып 1927-нче елга кадўр ул •Ïмhïрияттўге и•тимагый-мўдўни тормышны‹ hўм ўдўби хўрўкўтне‹ алгы сызыгында торып эшли, татар совет матбугатын нигезлўïдў hўм оештыруда, мўгариф системасын я‹ача нигезгў коруда, я‹а милли кадрларны тўрбиялўп ïстерïдў hўм башка бик кïп и•тимагый hўм мўдўни тÏзелеш мўсьўлўлўрен я‹а тормыш шартларына яраштырып, гамўли хўл итï эшенў якыннан торып катнашкан шўхеслўрне‹ и‹ кïренеклесе була. Язучы буларак ул бу чор татар ўдиплўре арасында беренчелўрдўн булып ïзене‹ ўсўрлўрендў инкыйлаб, Гражданнар сугышы вакыйгаларын («Я‹а кешелўр» драмасы, 1920; «Кызыл чўчўклўр» повесте, 1921), егерменче еллар башында авылда hўм шўhўрдў •ўелгўн кискен кÏрўш картиналарын («Тирўн тамырлар» романы, 1926) калку итеп сïрўтли. Шушы ук елларда кардўш казакъ халкыны‹ XIX йÏз ахыры, XX йÏз башындагы тормыш кïренешлўрен, гаилў hўм ыруглык мÏнўсўбўтлўрен, гореф-гадўт, йолаларын га•ўеп тўэсирле итеп гўïдўлўндергўн, ўдип и•атында и‹ камил, и‹ сўнгати ўсўрлўрдўн берсе булган «Казакъ кызы» романын (1923) язып тўмамлый; егерменче еллар башында Идел буе Ïлкўлўрендў булып узган ачлык фа•игалўрене‹ тетрўндергеч кïренешлўрен тасвирлаган «Адўмнўр» повестен (1923), ўïвўлдўрўк язылган «Татар хатыны нилўр кïрми» повесте белўн «Безне‹ кÏннўр» романыны‹ да югары сўнгать дўрў•ўсенў •иткерелгўн я‹а вариантларын бастырып чыгара. Бу ўсўрлўр шул чор татар ўдўбиятыны‹ проза жанрында язылган и‹ матур ïрнўклўре буларак тўкъдир ителўлўр.

Г. Ибраhимов — ўдўби ўсўрлўре белўн генў тïгел, ўдўбият белеме hўм ўдўби тўнкыйтькў нисбўт хезмўтлўре белўн дў татар мўдўнияте хўзинўсен баеткан язучы. Анны‹ кïпсанлы мўкалў
социологик асылы, и•тимагый роле, ўдўби
ўдўби и•ат практикасында язучыны‹ дÏньяга кара
позициясене‹ ўhўмияте, тел, ўдўби осталык
проблемалар кïтўрелў hўм хўл ителў. ™дип милли
хосусый ïзенчўлеклўре, аны‹ мÏстўкыйль ïсеш юлл
аны‹ гуманистик, интернационал
•итди теоретик карашларын ўйтеп чыга.

Г. Ибраhимов татарлар арасында инкыйлаби хўрўкўтлўр, тел-ўдўбият hўм мўгариф тарихы буенча гыйльми хезмўтлўр язуга да кїп кЇч сала. Аны‹ «Шўрекъне‹ бЇек революционеры Мулланур Вахитов» (1919), «Татарлар арасында революция хўрўкўтлўре» (1925), «Урал» hўм «уралчы»лар (1927), «Татар мўдўнияте нинди юл белўн барачак» (1927) кебек хезмўтлўре, К. Насыйри, Ш. Мўр•ани турындагы мўкалўлўре Татарстанда и•тимагый hўм гуманитар фўннўр їсешенў у‹ай йогынты ясыйлар. Талантлы калўм иясе, фўннўр галиме hўм ки‹ колачлы мўдўният эшлеклесе буларак, Г. Ибраhимов бер Татарстанда гына тїгел, бЇтен ил кїлўмендў танылa, кїп кенў гыйльми •ўмгыятьлўр аны шўрўфле яки хакыйкый ўгъза итеп сайлыйлар. 1928-нче елда ул БЇтенроссия Сўнгать фўннўре академиясене‹ хакыйкый ўгъзасы итеп сайлана. Шул ук елда ўдўби и•ат эшчўнлегенў егерме ел тулу у‹ае белўн Советларны‹ БЇтенроссия Үзўк Башкарма комитеты Президиумы карары белўн а‹а «Хезмўт Батыры» дигўн мактаулы исем бирелў. Аны‹ ўдўби ўсўрлўре рус hўм башка милли теллўргў тўр•емў ителеп басыла, тЇрки халыкларны‹ олы буын язучылары аны ўдўби остазлары итеп таныйлар.1927-нче елдан башлап Г. Ибраhимов кЇчўеп киткўн їпкў авыруы аркасында даими Кырымда яшўргў мў•бїр була. Авыруыны‹ вакыт їткўн саен •итди тЇс ала баруына карамастан, ул ўдўби hўм гыйльми и•ат эшен дўвам иттерергў тырыша: «Безне‹ кЇннўр» романыны‹ икенче hўм Їченче кисўклўрен язу, «™дўбият кануннары» исемле зур хезмўтен язып тўмамлау Їстендў эшли. Лўкин а‹а їзене‹ и•ат планнарын їтўп чыгарга насыйп булмый, чЇнки їз халкына, бигрўк тў аны‹ зыялы катлавына каршы «зур террор» башлап •ибўргўн тоталитар режим Г. Ибраhимовны да читтў калдырмый: 1937-нче елны‹ 29 августында ул Ялтадагы торак йортында кулга алынып, авыру хўлендў этап белўн Казанга озатыла hўм шўhўрне‹ Плетен тЇрмўсенў ябыла. Аны троцкийчы контрреволюцион оешма тЇзеп, Сталинга, совет-партия •итўкчелегенў каршы hЇ•їм ўзерлўїдў гаеплилўр. ™мма «эш» хЇкем-тикшерїлўргў кадўр барып •итми, тЇрмў шартларында тўмам азып со‹гы ноктасына •иткўн їпкў авыруы ўдипне 1938-нче елны‹ 21 гыйнварында тЇрмў хастаханўсендў дЇньядан алып китў. ‰ирлўнїе Казанны‹ Архангел дип йЇртелгўн христиан зиратында дип уйланыла. ™дип-галимне‹ кулга алыну вакытында чекистлар тарафыннан тЇяп алып кителгўн бай кулъязма архивы hўм шўхси китапханўсе исў НКВД подвалларында юкка чыга.

Г. Ибраhимов — татар ўдиплўреннўн и‹ зур ўдўби hўм гыйльми мирас калдырып киткўн олуг шўхеслўрне‹ берсе. Утыз еллык и•ат гомерендў ул егермелўп хикўя, дїрт роман, биш повесть, бер пьеса, аерым китап булып чыккан унике фўнни хезмўт, биш йЇзгў якын тўнкыйть hўм публицистик мўкале, тел hўм ўдўбият буенча дистўдўн артык дўреслек бастырып чыгара.

Родная деревня Г. Ибрагимова - село "Султанмуратово"

Жена Г. Ибрагимова - Уммугульсум Мухаммедова с сыном Рустамом. Ялта. 1929 г

Б.Урманче.
Писатель и ученый Галимджан Ибрагимов. 1963 г.

Музей Г. Ибрагимова в его родной деревне "Султанмуратово" Аургазинского района Республика Башкортостан.

ТЄП БАСМА КИТАПЛАРЫ

Ибрагимов, Г.Г. Сочинения в 8-ми т. Т. 5. Труды и статьи о литературе и искусстве.- (1910-1933) /На тат. яз.- Казань: Таткнигоиздат, 1978.- 616 с.

Ибрагимов, Г.Г. Сочинения в 8-ми т. Т. 3. Труды по тюркскому и татарскому языкознанию.- (1910-1930) /На тат. яз.- Казань: Таткнигоиздат, 1987.- 431 с.

Ибраhимов, Г.Г. ™сўрлўр: 8 томда. 2 т. Яшь йЇрўклўр. Казакъ кызы. — Казан: Тат. кит. нўшр., 1975.-477 б.

Ибраhимов, Г.Г. ™сўрлўр: 3 томда. 1 т. — Казан: Тат. кит. нўшр., 1957.- 526 б.

Ибраhимов, Г.Г. Алмачуар.- Казан: Татар. кит. нўшр., 1990.- 47 б.

Ибрагимов, Г.Г. Дочь степи. Глубокие корни: Романы.- М.: Сов. писатель, 1957.- 322 с.

Ибрагимов, Г.Г. Избранное /Пер. с тат.-Казань: Таткнигоиздат, 1957.- 455 с.

Ибрагимов, Г.Г. Избранное /Пер. с тат. Г. Шариповой.-Казань: Таткнигоиздат, 1957.- 285 с.

Ибраhимов, Г.Г. Хикўйўлўр.- ЄфЇ: Башк. кит. нўшр., 1962.- 167 б.

Ибрагимов, Г.Г. Глубокие корни: Роман.- М.: “Худлитиздат”, 1964.- 225 с.

Ибрагимов, Г.Г. Глубокие корни /Пер. с тат. Р. Фаизова; Худож. В.П. Борисов.-М.: Сов. Россия, 1982.- 320 с.

Ибрагимов, Г.Г. Глубокие корни: Роман /Пер. с тат. Р. Ризвановой.- Казань: Таткнигоиздат,, 1973.- 223 с.- (Земля родная).

Ибраhимов, Г.Г. Хикўялўр, повесть, роман.-Казан: Тат. кит. нўшр., 2007.- 463 б.

Ибраhимов, Г.Г. Тўрўн тамырзар: Роман, хикўйўлўр.- ЄфЇ: Башк. кит. нўшр., 1987.- 384 б.

Ибрагимов, Г.Г. Чубарый. Рассказы /Пер. с тат.- М.: Дет. лит., 1971.- 109 с.: ил.

ИЖАДЫ I™М ТОРМЫШ ЮЛЫ ТУРЫНДАГЫ КИТАПЛАР

Даутов, Р.Н., Рахмани, Р.Ф. ™диплўребез: биобиблиографик белешмўлек: 2 томда: 2 т. /ТЇз. Р.Н. Даутов, Р.Н. Рахмани.- Казан: Татар. кит. нўшр., 2009.- 735 б.

Гыйниятуллина, А.К. Татар совет язучылары.-Казан: Издательство hўм полиграфия бїлегене‹ Камиль Якуб исемендўге фабрикасы, 1958.- 737 б.

Мостафин, Р. ™. Репрессиялўнгўн татар ўдиплўре /Рафаэль Мостафин.- Казан: Татар. кит. нўшр., 2009.- 175 б.

Поварисов, С.Ш. Поэтика художественной прозы Г. Ибрагимова: Учебное пособие.- Уфа: Издание Башк. ун-та, 1987.- 72 с.

ТЇп басма китаплары:

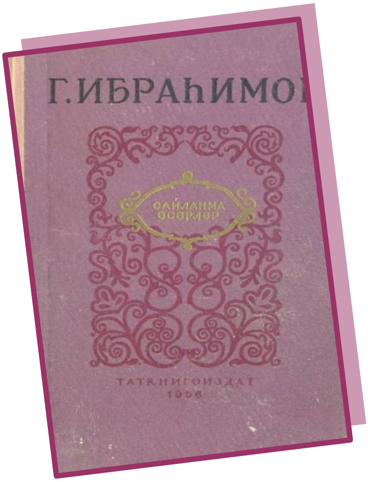

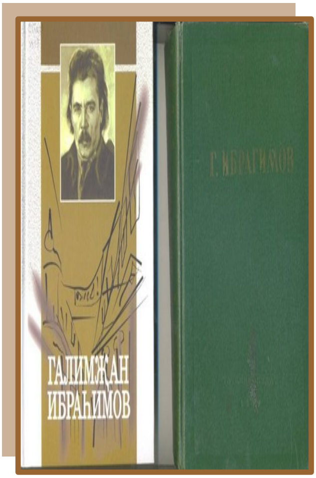

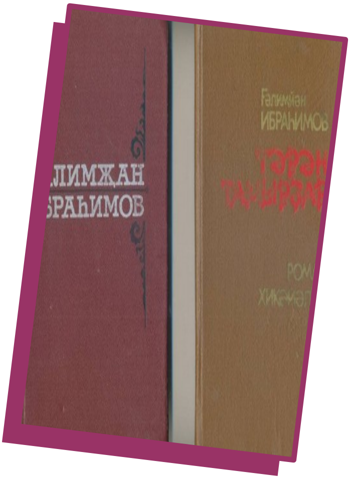

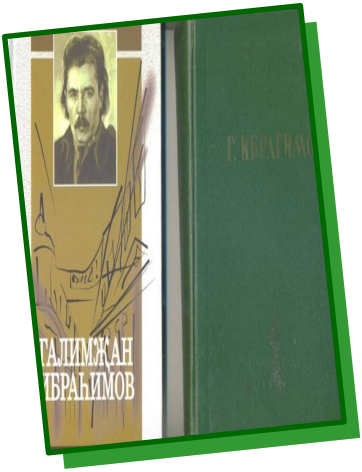

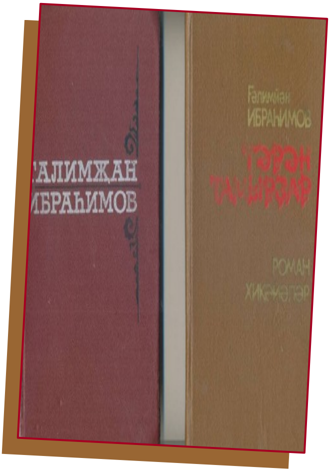

И•ат hўм тормыш юлы турында китаплар

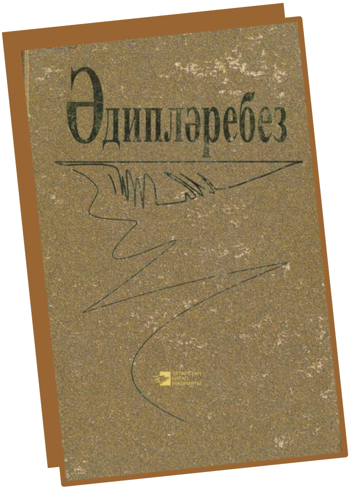

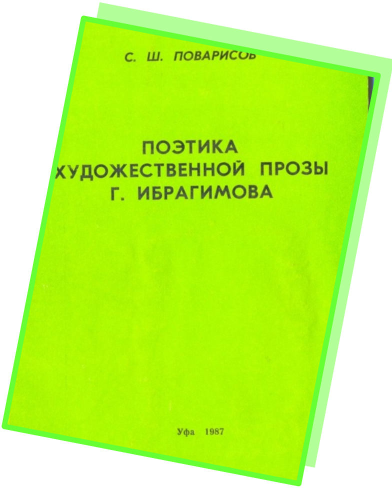

Буклет Галим•ан Ибраhимовны‹ и•аты hўм тормыш юлы белўн кызыксынучыларга тўкъдим ителў.

Адрес:
Чакмагыш авылы,
Кооператив урамы, 44 А
Тел.: 3-13-46

БУКЛЕТ

ТЇзїчесе: Сафиуллина Ф.Г.

Чакмагыш - 2012